

תגובות

בשר המבוסס תאים / הרב אברהם סתיו

ברצוני להגיב על מאמרו של הרב דוד אייגנר 'בשר מבוסס תאים מרקמות עובר', שהתפרסם באמונת עתיך 136 (תשפ"ב), עמ' 68-77, ואשר בין היתר מתייחס לנייר העמדה של 'צהר' שחיברתי. אקדים ואומר שהתיאורים המדעיים של הבלסטולה והבלסטוציסט במאמרו של הרב אייגנר מאירי עיניים, ואני מודה לו על הבהירות והחדות שבהן תיאר את המציאות ואת השלכותיה. ודווקא משום כך צר לי על שלא הקפיד על מידה דומה של זהירות בניתוח הנייר של 'צהר', שבו התבארו יסודות ההיתר של בשר הנוצר מביצית מופרית, תוך היוועצות בעשרה פוסקים בכירים שחתמו על מסקנותיו.

א. מיא בעלמא

הרב אייגנר כותב:

אחד העקרונות המרכזיים שהובאו בנייר העמדה של 'צהר' הוא שעובר בתוך ארבעים הימים הראשונים נחשב כ'מיא בעלמא' ואין לו דין בשר. בפסקאות הבאות הוא עמל להוכיח כי 'אין להשוות השוואה מלאה בין בני אדם ובעלי חיים לעניין הגדרת 40 יום בדווקא, אלא הדבר תלוי בהתפתחותו של העובר'. אלא שלאמיתו של דבר המונח 'ארבעים יום' אינו נזכר כלל בנייר העמדה של 'צהר'. שם נכתב בזו הלשון:

עובר של בהמה מקבל מעמד הלכתי עצמאי רק לאחר שאיבריו התרקמו במידה מסוימת. קודם לכן אין הוא נחשב כ'ולד' לעניין דיני בכורה אלא כ'מיא בעלמא'. דהיינו הרב אייגנר הוכיח בדיוק את מה שנכתב. לא הייתי מתעכב על כך לו הייתה זו דוגמה יחידה. גם סביב הדיון ההלכתי בבשר שנוצר מביצה מנסה הרב אייגנר להציג שוב ושוב את נייר העמדה של 'צהר' כאילו הוא מחורר ומלא אי-דיוקים. וחבל, כי קריאת הדברים בעין טובה הייתה יכולה לחסוך חלקים מיותרים בדיון ולחזק את התחושה שהוא נעשה לשם שמיים.

ב. 'פירשא' או אבר מן החי?

בסעיף הבא של מאמרו אוחז הרב אייגנר את השור בקרניו ודן בשאלה אם טרום-עובר הנשטף ממעי בהמה נחשב לדבר המופרש ממנה (כמו זרע או חלב) או לבשר מבשרה. בדבריו הוא קובע שתי קביעות: (א) ביציות של פרה נחשבות בפשטות לחלק מבשרה. (ב) עובר שנמצא ברחם פרה נחשב לחלק ממנה. בעוד את הקביעה הראשונה קשה מאוד להוכיח. התפתחות המדע (וחקר תהליכי רבייה לעומקם) התרחשה (התרחשו) לאחר תקופת חז"ל. הקביעה השנייה אכן מבוססת על דברי המשנה והגמרא שעובר נותר בשחיטת אימו. אולם, כפי שהתבאר בנייר העמדה הנידון, הדבר נובע מהשתרשותו של העובר ברחם ובהיותו קשור אל אימו בחבל הטבור. אך מה בדבר שלב הביניים, שבו הביצית כבר הופרתה אך טרום השתרשה? הרב אייגנר קובע נחרצות שדינה הוא כדין עובר. לעומת זאת בנייר הנ"ל הובאו דברי הרב אשר זליג וייס:

כל עוד לא נשתרש בדפנות הרחם מסתבר שאין זה חלק מגופה ולא שייך בה עובר ירך אמו, ודומה קצת לביצית מופרית בכלי שמחוץ לגוף. כמו כן הובאו דברי הרב זלמן נחמיה גולדברג שקבע כי מדובר ב'פירשא'. בגרסה המורחבת שפורסמה ב'תחומין' אף הובאו דברי רשב"ם המבססים סברה זו. במה אם כן טובה קביעתו של הרב אייגנר, שלא הובא לה שום ביסוס או ראיה, מקביעתם של הגדולים הנ"ל?

ג. עובר ירך אמו

הרב אייגנר מציג ראיה לשיטתו מן הקביעה 'עובר ירך אמו', שנאמרה במסכת בבא קמא¹ בעניין תשלומי נזק מעובר של בהמה מזיקה, וממנה הוא מסיק כי 'העובר נחשב לחלק אינטגרלי מגופה'. אלא שעיון בדברי הראשונים שם מלמד כי עובר נחשב ירך אמו, בניגוד לביצה שאינה ירך אימה, מהטעם שוולד הפרה 'יש לו רוח חיים ועוזר לנגח'², ויש לו 'שום חיות'³. ממילא ברור שביצית מופרית בימיה הראשונים דומה יותר לביצה מאשר לעובר. ושוב יצוין כי כל הדברים הללו כבר נידונו בהרחבה בנייר העמדה הנ"ל, וחבל שיש צורך לשוב ולשנותם.

ד. חלי דיחמורתא

עוד מעיר הרב אייגנר על ההשוואה לדין 'חלי דיחמורתא', דהיינו שכבת זרע קרושה, שהגמרא קבעה שהיא בגדר 'פירשא בעלמא'. הרב אייגנר מביא את דברי ה'דרכי תשובה' שסייג את ההיתר דווקא לשכבת זרע שכבר התעכלה בגוף היחמורתא. ואולם, כפי שהובא בנייר העמדה, ה'דרכי תשובה' מסיק שלדעת רוב הפוסקים אין צורך בכך, והזרע נחשב כ'פירשא' כבר מתחילת ברייתו. עוד מביא הרב אייגנר מה'דרכי תשובה': 'שאין מדובר בהיתר אכילה אלא שלא אוסר את תערובתו, אולם הוא משמיט את טעם הדבר, והוא שה'דרכי תשובה' הציע לאסור את אכילת שכבת הזרע משום 'בל תשקצו', מה שאינו רלוונטי כלל כאשר הופכים את הביצית המופרית למאכל הראוי לעלות על שולחן מלכים.

סיכומו של דבר, רוב דברי הרב אייגנר כבר התבארו באר היטב בנייר העמדה ובמאמר ההרחבה שנדפס בעקבותיו. השאלה העיקרית שבה יש אכן מקום לדון היא אם להחשיב את הביצית המופרית הנשטפת מן הרחם כ'פירשא', או כחתיכת בשר שנתלשה. דבר זה תלוי בעיקרו בסברה, וכבר הראינו לדעת כי עמדת המתירים מבוססת לא פחות ואף יותר מן העמדה המחמירה. אך גם מי שסבור שיש מקום לדון את הדבר לחומרא, ראוי שיביא בחשבון את דעת האומרים שמכיוון שמדובר בתא מיקרוסקופי שהושלך לתערובת והשתכפל ואף שינה את צורתו המקורית (כאשר התמיין מתא גזע לתא שריר או לתא שומן), יש להתיר את המוצר הסופי גם אילו נעשה מתא שאיסורו מוסכם. ומכיוון שבשתי השאלות מצאנו פוסקים חשובים שדנו להתיר, יש כאן לכל הפחות ספק ספקא לקולא.

1. ב"ק מז ע"א.
2. ספר המכריע, סי' סה.
3. מאירי, ב"ק מז ע"א ד"ה כבר.

תגובה לתגובה / הרב דוד אייגנר

סוגיית הבשר המתורבת היא סוגיה מורכבת שעדיין לא באה לידי הכרעה מוחלטת, בין היתר משום ששיטות העבודה עדיין בתהליכי פיתוח. עם זאת ישנם כבר לא מעט פרסומים מדעיים ששופכים אור על העקרונות המעשיים בפיתוח רקמות אלו. מדובר בשאלות הלכתיות כבדות משקל שגדולי הפוסקים צריכים להכריע בהן, לאחר בירור המציאות. במאמר שפורסם ב'אמונת עתיך' סקרתי והגשתי בפני הציבור את אחת השיטות הקיימות ליצירת בשר מתורבת - פיתוח רקמה מעובר תרנגולת ומעובר בקר. במאמר פירטתי באופן נרחב, ככל שידי מגעת, את התהליך הפיזיולוגי של התפתחות העובר, ואת השלב בהתפתחות שבו נלקחים התאים לצורך יצירת הרקמה. בנוסף לכך דנתי בהשלכות ההלכתיות של התהליך, על פי העקרונות שהתוו גדולי הפוסקים בדורנו.⁴

1. שיטת הרה"ג יעקב אריאל

בדף העמדה 'מדע תורתך', עמ' 32, הובאה דעתו של הרה"ג יעקב אריאל בסוגיה: עובר שסופו לגדול ולהפוך לאדם, אשר יהיה מיוחס להוריו. כך שאין באמירה שכעת הוא מיא בעלמא הפקעת הגדרתו כאדם. אמנם עדיין אין לו צורת אדם, ולכן מעמדו ההלכתי שונה; אך יש לו הרכב גנטי אנושי, וקיים רצף ישיר בינו ובין הוריו ובין הילד שיוולד לימים. באופן דומה, גם אם אין איסור באכילת תאי המקור, לאחר שהתרבו הם שבו ויצרו בשר גמור.

2. שיטתו של הרה"ג אשר וייס בסוגיה

בתגובתו כותב הרב סתיו שאני מתעלם מאמירה של הרה"ג אשר וייס ביחס לעובר שלא השתרש, אלא שעמדתו הברורה והנחרצת של הרב אשר וייס, כפי שמופיעה במקומות רבים - בשיעורים שהוא נתן ובתשובות מפורטות שהוא כתב - היא ברורה. כך לדוגמה בדף העמדה של 'מדע תורתך' בעמ' 53-54 הוא כתב:

הביצית נמצאת בגוף הנקבה משעה שהיא נולדת, ובשל כך היא חלק אינטגרלי מהגוף הנקבי ולא דבר מחודש. ככלל, שיטתו של הרב אשר וייס ברורה מאוד. הוא חוזר בכמה וכמה מקומות על הקביעה שכל רקמה שמקורה בבשר, דינה כבשר, למרות כל התהליכים שהיא עוברת. וכך מובא בדבריו 'במדע תורתך' עמ' 29: 'תאים עוברים שגלוקחו בשטיפת עוברים הם אבר מן החי ואינו נחשב לחלי דיחמורתא'. וכן במכתבו לרב גאנעק (הרב הפוסק של ה-OU):

...ובמענה לשאלה מה יהיה מקור התאים שממנו יפיקו בשר זה, נראה די ש להשתמש בתאים המופקים מפרה שנשחטה כדין, או מעובר שנמצא בבטנה של פרה שנשחטה, כי בכל שימוש בתאים המופקים מגוף הפרה עד שלא נשחטה אין אנו נמלטים מחשש בשר מן החי ואיסור שאינו זכות...

4. אציין כי ישנן אמירות בשם הרב ליאור שהוא סובר אחרת ביחס לעובר זה. אציין כי לא ראיתי מאמר מסודר שבו הוא פורס את הדברים בצורה ברורה, וסרטון יחיד במרשתת שלא ברור בו מה השאלה שנשאלה אין בו משום ראייה לשיטתו.

הרב וייס אומנם מוסיף שיש לפלפל ולמצוא טעם להקל, ומכל מקום מסקנתו היא **שמידי ספק לא יצאנו**. בשל עמדתו הברורה והחדה מאוד של הרה"ג אשר וייס, אין זה פשוט לקחת אמירה מסוימת מדבריו ביחס לעובר, ולהתעלם מגישתו הכללית, אף במסקנת דף העמדה, זה צריך עיון גדול.

3. 'עובר ירך אימו'

ב'ספר המכריע' כתב רבנו ישעיהו דטראני שהעובר נחשב ירך אימו מכיוון שולד הפרה 'יש לו רוח חיים ועוזר לנגח'. ההסבר הפשוט בדבריו הוא שכשפרה נוגחת, היא נוגחת עם כל כובד משקלה, יחד עם העובר שבה. הרי פשוט שאין הכוונה שהעובר נוגח בפועל. על כל פנים עיקר ההבנה היא שכל עוד העובר בתוכה, הוא נחשב לחלק ממנה.

4. 'חלי דיחמורתא'

הרב סתיו חוזר על עמדתו כי הביצית שנשטפה דומה ל'חלי דיחמורתא'. לענ"ד פשוט שאין לדמות כלל את העובר המתפתח ל'חלי דיחמורתא', וכך הדגשתי במאמר, מכיוון ש'חלי דיחמורתא' היא שכבת זרע שנקרשת ומסריחה, אינה ראויה להזריע, וזו ממש פסולת היוצאת באופן טבעי מהנקבה. לעומת זאת ביצית מופרית כלל וכלל אינה פסולת, ומטרתה להישאר בתוך הנקבה למשך כל ימי ההיריון ולהתפתח לכדי בעל חיים שלם, כפי שסוברים הרה"ג יעקב אריאל והרה"ג אשר וייס. בנוסף לכך טענתי במאמר כי אף אם נאמר שזה דומה ל'חלי דיחמורתא' - 'חלי' אלו אינם מותרים באכילה בשופי.

5. לקיחת עוברים מפרות שנשחטו

יש להוסיף על הדברים כי יש פתרון סביר שאפשר לקדמו. בכל שנה נשחטות עשרות אלפי פרות ממשק החלב. ניתן לקחת כמה פרות שמיועדות לשחיטה, לעשות להן השראת ייחום ימים ספורים לפני כן, להזריע אותן, ולאחר כעשרה ימים מההזרעה לשחוט אותן ולהוציא את העוברים המופרים. השראת ייחום היא תהליך שמתרחש באופן שגרתי במשק החלב, כשרוצים לבצע תהליך של השתלת עוברים מפרות בעלות נתונים גנטיים טובים, או לסייע בעיבור פרות קשות התעברות וכו'. לקיחת עוברים לצורכי מחקר מהמשחטות גם היא פעולה שגרתית. ניתן לקחת עוברים אלו מפרות שנשחטו, ושכמובן הותרו בשחיטת אימם, ובזה אנו פותרים קשיים הלכתיים רבים בכל המהלך.

6. האיסורים שאנו עוסקים בהם

האיסורים שאנו עוסקים בהם הם איסורי דאורייתא: טרפות, איסורי בשר וחלב ועוד. הרי כלל פשוט הוא בידינו שספק דאורייתא לחומרא, ואם כן יש להתייחס לכל הרקמה כאל בשר ממש, על כל ההשלכות הכרוכות בכך.

סיכום

לענ"ד ההתייחסות לרקמה זו היא כשל בשר לכל דבר, כפי שהורו בצורה ברורה וחדה מאוד הרה"ג יעקב אריאל והרה"ג אשר וייס.

